JAKŠA RAVLIĆ

PETAR ZORANIĆ IZMEĐU NINA I ZADRA

I

Svakom tko pozna život i djelo hrvatskoga književnika Petra Zoranića (1508—?1569) bit će upala u oči dvojnost pjesnikovih osjećaja, nazivajući sebe *Ninjaninom*, dok mu je vrlo mnogo bilo stalo do narodnosnih prilika u njegovu rodnom gradu Zadru.

Pri tome moramo znati da je Nin, iako danas malo mjesto, bio u ovim krajevima poznat i priznat kao nekadašnji glavni grad Hrvatske, pa je kao takav vršio svoj utjecaj i na sam Zadar, pridonoseći njegovu držanju u nacionalnim odnosima, odnosno ne dopuštajući da prevagne tuđinski elemenat koji je dolazio s okupacijom Venecije. Poznate su borbe Zadra protiv Venecije, pa je tako i Zoranić znao da je bio potomak stare hrvatske plemićke obitelji Tetačića koja se negda — kako pripovijeda (1536) sâm Zoranić u svojim *Planinama* — preselila u primorje pred nasiljima »hrvatske krbavske gospode« (= knezova Kurjakovića) i da su se nastanili u Ninu gdje je Zoranićev djed bio ninski plemić. Poštujući svoje prethodnike, važnost Nina u hrvatskoj povijesti, on je borben i protiv Mlečana koji su zapuštali i sam važni hrvatski grad Nin.

Zoranić je vidio da se Zadar i Nin nadopunjuju u raznim akcijama. Zadrani su prije i tada nazivali Nin svojim gradom, pošto su znali njegovu važnost, kao što su Ninjani takvim smatrali Zadar, naučivši iz povijesti dokle sve dopire hrvatsko područje. Zoranić svojim nazivom »Ninjanin« nije htio označiti mjesto u kom se rodio, nego svoju i zadarsku opredijeljenost prema onome što je Nin značio. To je Zoranićevo gledište prema mletačkoj vlasti.

On u *Planinama* želi pokazati kroz koju je sudbinu prolazio Nin, a s njim i hrvatski narod. Treba u teškim prilikama pomoći svome narodu, a to znači i Ninu. Gledajući na cjelovito stanje svoje zemlje,

Zoranić alegorično, optimistički, otvoreno ukazuje na nasilje protiv naroda. Zbog toga Zoranić preko riječi Ninjanin, u Planinama iskazuje svoje najskrovitije misli i osjećaje, pa ako uzmemo u obzir da je to bilo u 16. stoljeću, onda nam može biti jasno kako su hrvatski književnici bili učitelji svoga naroda u tom razdoblju.

II

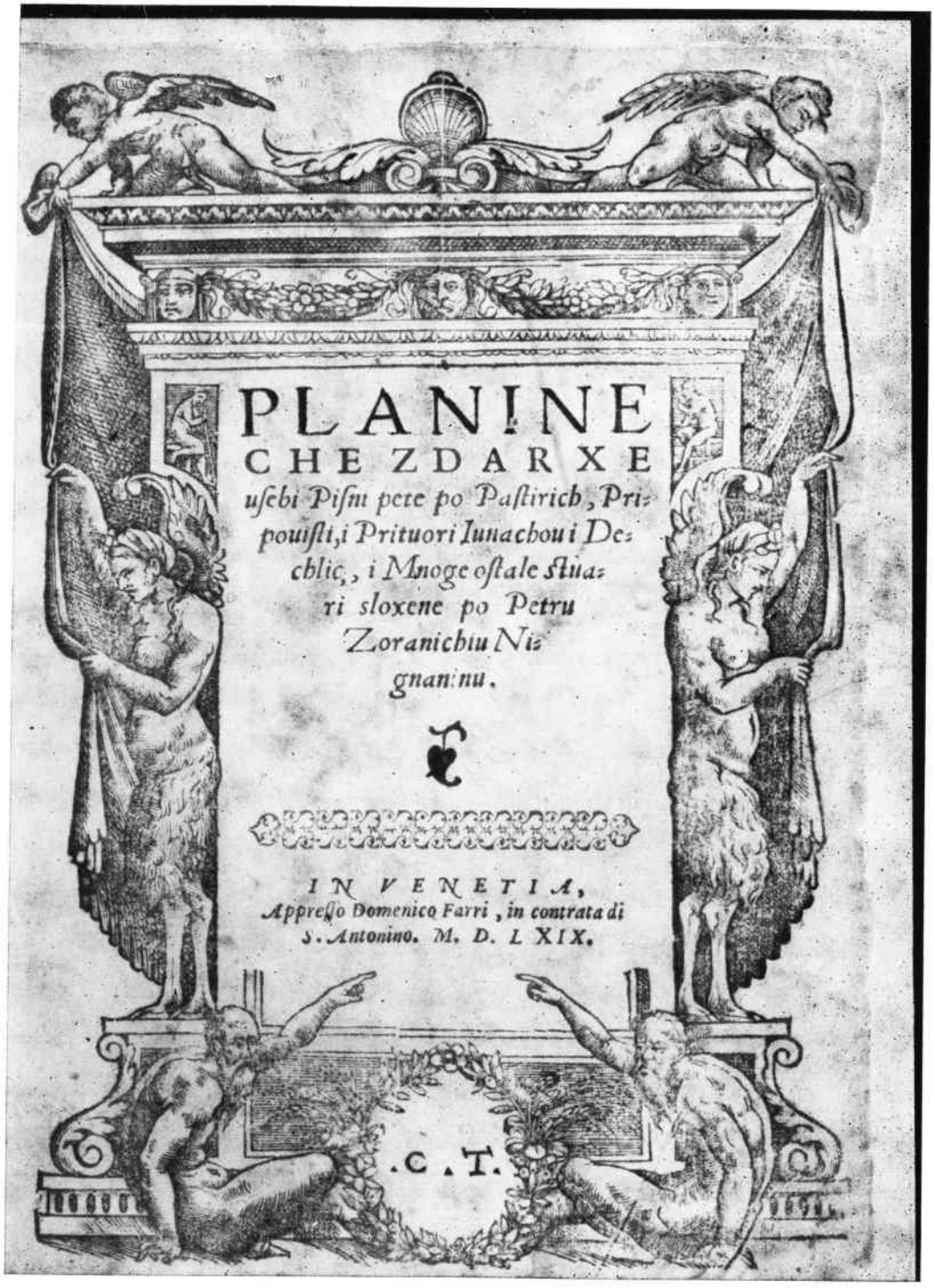
Kako nemamo objektivnih oslonaca koji bi nas uputili na određen oodgovor zašto se smatrao Ninjaninom a ne Zadraninom iako se u Zadru rodio, pokušat ćemo da iz Planina izvučemo glavno za zaključak prema njegovoj želji.

Već su davno neki književni povjesnici razglobili *Planine* P. Zoranića, pa su utvrdili ono što ću morati ponoviti da bi se pjesnik pokazao u pravome svjetlu.

1. U jednome od najljepših mjeseci u godini, u svibnju, sreo je Zoranić »vilu jednu, ka po običaju hrvackom gizdavo . . . narešena biše«. To je vila — prema učenju starih mitologija — ona koja nadahnjuje pjesnike i sve dobre duhove, pa bismo je mogli nazvati Savješću. Ta mu vila zamjera što beskorisno njegova misao luta. Budući da je ta misao »Krozi ljubveni poraz u petje uznita i nukana«, »ne pristoji se da svića pod sudom skrivena stoji«, nego ona mora *ljudima svijetliti!* Vila ga podsjeća — kako on to dobro zna iz učenja — da razni pisci »deželje svoje razlikim i šarenim govorenjem ča već mogu hvale«. Tako po Grčkoj nema »gore, ni vrha, ni rike, ni vrulje, ni školja, ni duha, ni napokon grma« koji nije veličan, čak i neistinama, »a naše ove vele veće gizdave i prudne, prez hvale i časti krozi nepomnju vašu zagluhle stoje«.[1] To rekavši, vila iščezne.

Ove su ga riječi njegove savjesti nagnale, te »pisati odlučih«. Želeći to maskirati nečim, odlučio je da to učini »pod koprinom lik iščući za beteg ljubveni uličiti«, poći »na planine i k vilenici . . .«, gdje su »mnoga pastirska petja i pripovisti od pritvora junakov i devojak u dube, cvite, vrulje i vode iz deželj naših počitajući sliših . . .« Kako Zoranić kaže, u našoj domovini, »bašćini«, koja je puna pastirskih pjesama i pripovijesti od pretvorenih djevojaka i junaka u dubove, cvijeće, vrulje i vode, čime je htio reći da je naša domovina opustjela, a da su se živa bića, momci i djevojke, u teškoj borbi poginuvši, pretvorila u žbunje, cvijeće, vode, ili pak da je junaštvo, odnosno ljubav njihova prema »bašćini« sačuvana u dubovima, u mirisnom cvijeću, životodajnim vruljama i korisnim vodama.

[1] Zbog lošeg razumijevanja prenosim riječi Zoranićeve današnjim pravopisom, a ne kako je on pisao, tj. mjesto sfoje *svoje*, junakof *junakov*, prafdu *pravdu*, sfud *svud*, itd. jimati *imati*, itd.

P. Zoranić, Planine, Mleci 1569. god. (naslovna stranica prvog našeg romana)

Odavle, »po vilenici oprošćen«, vratio se u svoj kraj.

Pišući *Planine* umirio je »tužbe vile« o kojima je ona gore pričala; on je »stidom« pisao, jer je »jezik kim općimo« natrunjen latinskim, pa je njegov konjic (= pegaz) prošao teško »po stazi netlačeni«.

Ovaj predgovor, zapravo posveta i razlog postojanja *Planina* kazuje nam: *Planine* nisu nastale samo pod utjecajem *Arkadije*, nego zbog toga što je Zoraniću »vila« rekla da beskorisno luta njegova misao, iako je sva nukana i uznijeta pjevanjem zbog ljuvenoga poraza, tj. poraza i slabe ljubavi prema »bašćini«. Tek poslije toga »vila« navodi da su drugi pisci — misli na grčke i latinske — opjevali — kao npr. u Grčkoj — sve gore, rijeke i vrulje. Dakle, prvo je ljubav prema domaćem kraju koja ga je potakla da napiše *Planine*, a drugo je što su radili pjesnici u Grčkoj.

Tako moramo razumjeti Zoranićeve *Planine*, jer su *Planine* nastale na *tužbu gorerečenu* koja ga je potakla da piše to djelo. Iako je svjestan da hoda po »stazi netlačeni«, tj. da nitko nije shvatio svoju dužnost ovako, Zoranić svoje Planine posvećuje »Hrvatom« i biskupu Matiji Matijaševiću.

Ovo je glavni razlog nastajanja ovoga prvoga hrvatskoga romana. Na Zoranića, tj. za njegov oblik *Planina* najviše je djelovao Sannazaro svojom *Arkadijom*.

Da ponovim još jednom: Zoranić je *Planine* napisao iz narodnih razloga, jer iako su svaki dub, svaki cvijet, svaka vrulja, rijeka i voda govorili o žrtvama prema svom kraju i domovini, svi ti dubovi, cvjetovi, potoci, rijeke ostali su neopjevani, protivno negoli je to u Grčkoj i drugdje. Prema tome: uzrok postanka *Planinama* jesu tužne narodne prilike; *posljedica* su *Planine* kakve je napisao Zoranić.

2. *Uzrok puta na Planine.* Zoranić kaže (Cap. I) da »priročan beteg koliko godi veće more človik se usiluje skrovito i potajno držati«, tj. osobno svoju grešku svaki čovjek drži potajno, skriva je, pa nastavlja da »općena rič jest da sila pravdu ne žudi i nevolja zakon nima«. Ovo posljednje se odnosi na općenitost, na sve, na narod, jer sila pravdu ne traži, kao što se općenite nevolje ne bi događale da su zakoni kakvi bi trebalo da budu. Ovo se drugo odnosi na narod; prema tome *uzrok puta na planine* jest — *opća potreba.*

Mora se znati da alegorija provedena kroz cijele *Planine* jest zbog mletačkih vlasti, pa tu i tamo iskoči iz ove opće alegorije riječ *bašćina* ili aluzija na domovinu ili ime *hrvatsko.*

Ako pođemo dalje (Cap. II), svi su stihovi alegorija, tobože ljubavni, ali ako ih pažljivo čitamo, vidimo da oni imaju veću težinu negoli stihovi o ljubavi prema »ženščici«:

Kako gdo sunčen zrak bude razgledati,
svud mu se vidi mrak kud oči obrati,
Od svrd mu mrhčati bude dan potamnjen,
a sam bude stati čudeć se zasnićen,
Al'kako trisk ognjen žestok lupivš' koga
ostane oskvrnjen i rascviljen s toga,
Razborenja svoga ne more povratit
toko straha toga vlast bude u njem vrit;
— — — — — — — — — — — — — —

Ili malo dalje u istom tonu:

Ubjen bi moj pokoj, ubjena mâ kripost
i slast i raskoš moj i želja i milost.
Obvlada nemilost, neufanje i s njom
prerazborna svidost vrgoše srićom môm.
To ti je vlastju tvom, ljubavi nemila,
s nesrićom nemarnom, to su vaša dila.
— — — — — — — — — — — — — —

Ne idući redom, mora se naglasiti da su sve glave iskazane u prenesenu značenju: ljubav nije fizičke naravi, to je u njega *ljubav prema domovini.* Zoranić na mjestima ispada iz alegorije, pa postaje izravan; tako kad govori o prvom danu u *Planinama* spominje »svardanje naporstvo od vukov i već cić neprijateljskoga česta plinjenja i robljenja...« Iako nam nije otkrio tko su to »vukovi« i »neprijatelji«, jasno je da su to *narodni neprijatelji,* bili oni Turci ili netko drugi (Mlečani). Značajni su stihovi svih »pastira«, ali oni Vladinim su najotvoreniji kad govori o *slobodi:* ...»da u slobodi svoj čestit budu život«. Tu se radi samo o općoj, o narodnoj slobodi, ni o čemu drugme.

Kad je sâm Zoran (= Zoranić) morao reći svoju pjesmu, za sebe kaže da će reći pjesmu, budući »da veću želju plača nego petja (= pjevanja) imam i većma narikati neg peti pristoji mi se...« I sama pjesma Zoranova koja slijedi plač je »nad rasutom bašćinom«. Jasno je da se tu radi o ljubavi prema zemlji i narodu, nečemu što je trajnije (»Dokol sunca svitlost svit budu ophoditi...«). »Pastir« *Jasnik* — prema riječima Zoranićevim — rekao je »da istina himbom mnokrat se utoli...«, dok »pastir« *Sipko* kaže da je svoju »pisan« »u slavu toj — ku u petju mojem izgovara um moj«; dakle ne srce nego um, pa nastavlja:

Ne znam v žitku mojem, živ li sam al'mrtav
jesam li poboljen (= bolestan!), ali jesam li
zdrav...
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Živ sam u zlobi svakoj, mrtav u radosti,
mrt u pići slatkoj a živ u gorkosti...

Dok je *Sipko* govorio ove stihove, gledao je u zemlju, »pačeli često riči svoje uzdahom ognjenim družaše«. Kako se vidi, znajući teške prilike Zoranić je preko Sipka iskazivao čisto pesimističke misli o domovini, jer je s jedne strane vidio i znao da iz Venecije preko Zadra nadire tuđi elemenat, a s kopna Turci, pa ni jedno ni drugo svjesnu čovjeku — kakav je bio Zoranić — nije moglo biti svejedno. Naprotiv, to ga je tjeralo u pesimizam, te je unaprijed jasno vidio što će se odigrati oko Zadra.[2]

Na početku gl. VII Zoranić govori o poznatim činjenicama: on je iz Dalmacije, iz davnoga i staroga grada Nina, koji je dao sazidati kralj Nin te se po njemu tako prozvao; potječe od Tetačića koji su protjerani od »hrvatske krbavske gospode«. Zoranićeva »dida did Zoran«, koji je u Nin došao, ostavio je »pridivak« od Zoran te je postao »Zoranić«. »Tuj blizu u Zadru, gradu susedu, ja rojen i uzgojen...«, »pod kreljuti slavnoga zlatoga i pravednoga lava«. Razlog njegova puta koji je u *Planinama* poduzeo jest što ga »usilna ljubav u uzi svojoj nemilo drži«. Kako ne kaže na koga se odnosi ta ljubav, znači da nije smio otvoreno kazati, a to je: *ljubav prema domovini*, ali kako je čuo »da se po onih vaših gorah i planinah svakojaka kriposna bilja od lika (= lijeka!) nahajaju, ovamo po milosti milodani ne s malim strahom lik (= lijek!) iščući došal sam«. Sidmoj, poglavica stana, a vjerojatno i skupa obitelji, kamo je Zoranić došao, kaže da je čuo za to kako su Zoranići u Primorje došli. Sada bez posebne veze s mišlju o dolasku Zoranića govori: »A beteg ta tvoj ljubveni, kako mi se vidi, lika (= lijeka!) potriban jest, budu da ti većma utoliti negli ugasiti želiš«... žeđ. Zbog toga »k jednoj slavni vilenici i... prijateljici mojoj poslati te hoću, po koj stanovito uličen (= izliječen!) i oslobođen biti hoćeš«.

U ovim riječima važno je podcrtati: Zoranić zna za Dalmaciju kao *cjelinu;* on spominje da je iz kraljevskoga grada Nina; njegovi su bili

[2] Da je Zoranić osjećao — da ne kažem *znao* — čemu vode tadašnje neprilike prema Hrvatima, dosta je pogledati tužnu povijest Zadra poslije njegovih vremena. Invazija Mlečana na tuđi teritorij nije nevažna, neopasna, pa govoreći o mletačkoj upravi, obično neki govore da Venecija nije silom potalijančivala Hrvate, jer nije ni otvarala svoje škole. Kolikogod je to istina, teža je okolnost da je tuđi elemenat, dakle diktat tuđinaca (do 1797. Venecija, a poslije toga i drugi naš okupator, Austrija) provodio svoje ciljeve, koji su bili protunarodni. Ako tome dodamo i naše izdajice i otuđene ljude, dolazimo do toga da je Nikola Tommaseo — iako »veliki protivnik Austrije« — zagovarao autonomiju Dalmacije, dakle političku misao Austrije, koja je odgovarala i idealima njegovim i nacije kojoj je pripao, da se ne bi udovoljilo hrvatskom narodu koji je tražio ujedinjenje svih svojih pokrajina. Osim toga austrijski okupatori, doseljenici iz Venecije, odnarođeni domaći ljudi prihvatili su protunarodnu ideologiju za vrijeme narodnog preporoda u Dalmaciji. Sve je to bila velika smetnja preporoditeljima, dok narod nije, usprkos tuđinske sile i njezinih falsifikata, odlučno kazao svoju riječ u toj naravnoj borbi za svoja prava i pobijedio u svim općinama. Ali, treba naglasiti da se usprkos tome nije provelo ujedinjenje, jer to nije odgovaralo tuđincima i njihovim ciljevima.

protjerani od »hrvatske krbavske gospode«, što znači da im je zavičaj sada u drugom dijelu Hrvatske. Petar Zoranić je »rojen i uzgojen« u Zadru, u gradu susjedu Ninu, i to pod *kreljutima* »slavnoga zlatnoga i pravednoga lava«. Ova je cijela rečenica napisana s političkom aluzijom: *kreljut* lava, to su otvorena usta lava u skoku na plijen, a tu misao je ublažio ironičnim »slavnoga zlatoga i pravednoga«; jedno s drugim, Zoranić je znao kako se Zadar borio protiv Venecije i kako su kreljuti toga lava 1409. uhvatile Zadar, ali da bi manje bilo napadno, on je lava (= Veneciju!) proglasio »slavnim, zlatnim i pravednim«, što očita ironija, ukoliko nije i sarkazam. Dakle, od ovoga boljka on se ima liječiti koji ga »u uzi svojoj nemilo drži«. Drugim riječima, on je pobjegao iz Zadra, pa čak i iz Nina, u planine, da se liječi od očaja koji ga je stegao, jer u njima ima »svakojaka kriposna bilja od lika . . .« Taj lijek to su jaki i nepokvareni narodni ljudi koji će mu u očaj koji sobom nosi uliti barem malo optimizma; to je lijek njegovoj boljetici. To ga neće izliječiti (= ugasiti mu žeđ!), nego će mu je moći samo utažiti (za boljim prilikama).

Sidmoj ga upućuje vilenici, koja će ga — nadajmo se — izliječiti.

Kako vidimo, ovo je stvarno kamuflirana »ljubvenim« aluzijama politička šetnja k narodu koji će mu uliti pouzdanja u narodnu budućnost! Da je to imalo politički smisao, vidimo iz onoga što slijedi. Nešto dalje Zoranić kaže da je tome »lik (= lijek!) iščući bludeć po tujih državah« tražio, ali to je bilo »zaman«. Politička i nacionalna sloboda nekoga naroda ne da se prenijeti iz tuđe države, jer je tada vladalo pravo jačega, kao što vrijedi za gotovo cijelu povijest, barem što se nas tiče.

Draž Zoranićeve ljubavi prema rodnoj grudi jest u cijelom romanu, posebno u glavi X, kako opisuje lov domaćih ljudi, kako on tumači da je sve naše, i vode i rijeke i more, i stabla i cvijeće, nastalo pretvaranjem (= »pritvorom«) od ljudi i žena njegova naroda. Tako se *Dražnik* pretvorio »u vodu ka jest u Zatonu«, »Novak u vodu ka jest u Privlaci«, itd. Time je htio naglasiti da iako neki tuđinci pašuju tim krajevima (misli na Veneciju, Turke i ost.) da je to narodno, vezano uz hrvatske ljude i žene, pa zbog toga moramo voljeti sve to. Nešto je nastalo pomoću drevnih bogova grčkih i rimskih; sve skupa, ovo je sveta zemlja, plod naših i tuđih nastojanja; sve to odiše starošću i našinstvom. Sva imena osoba, osim mitoloških i crkvenih, prava su i lijepo načinjena narodna imena: Medar, Zdenko, Ljubmil, Slavko, Ružica, Ljubidrag, Ljubica, itd. Zoranić to potvrđuje i dalje (glava XI) kad kaže: ». . . znajući sva mista i vode od kih pripovidali bihu, i prem ta imena uzdrže još, veće bih blagovit da deželje moje po svitu zvane jesu«. Tako treba razumjeti njegov kraj, koji je slika naše općenitosti u to doba.

U glavi XIII govori o etimologiji riječi Zadar (= za dar!) i hvali, ovdje moramo naglasiti, *stare* Zadrane, »gizdavi mladići i uredna stanja

i ine izvršćine (= izvrsnosti) s kopnom konji i hrabri vojnici to po moru razlike plavi s razlikom trgovinom koju su unosili i iznosili«. Mora se reći da je to onaj Zadar koji se borio protiv gospodstva Venecije (prije 1409). Zoranić u pjesmi *Grapkovoj* hvali zemlju, njezine trave, ovčice, cvijeće koje su crnu zemlju pokrile, ptičice, šume i sve ostalo, jer ta sveta zemlja »gotovom pogačom plodi prez težačke muke...« U poglavlju XIV (prema Štefaniću) počeo je ljubavnim pjesmama koje su pjevali naizmjence *Sladoj* i *Dragoljub;* one su lijepe i umjetnike vrijednosti, za koje Medar, »starišina«, reče: ...»svaki od vas rekal je ono, ča akoprem istina ni, da li prilično je...« jer »u tančine sasvima iziskovati pastirskoj vrsti ne pristoji se«.

Poslije toga Medar se obratio *Sladmilu* i *Plinku,* koji »počtenje želite«, da oni »na promin« ispjevaju svoje pjesme. Dok je spomenuta pjesma *Grapkova* ljubavna, ove dvojice su to manje, jer sadrže misli i o životu, koje su i nujne, a svršava Feniks-pticom. Poslije ove dvojice stupaju na pozornicu, da tako kažem, *Bornik* i *Slavko,* koji naizmjence pjevaju stihove pune životna iskustva. Među njima jedna kitica glasi:

— — — — — — — — — —
Jur na sve drivje,
znaju sve trave,
zna svako cvitje,
znaju države
mô trudno žitje
i ljupke otrave.
— — — — — — — — — —

Sadržaj i intonacija obojice viša je i šira od ljubavi prema ženi; to je voljena zemlja, ili kako sam Zoranić kaže: da je svima više nego ugodno bilo pjevanje dvaju pastira, pošto one uz »riči ljubvene s *prilikami složene umićstvo kazahu*«. Kako se vidi, i ovdje je Zoranić, i po svome priznanju, imao na umu i ono izvan fizičke ljubavi — svoj kraj, a preko njega cijelu svoju zemlju!

Na koncu ovoga poglavlja nastupit će *Rajko* i *Svitko,* koji su svoje stihove posvetili Bogu, prema tome je i ova pjesma izvan zemaljske ljubavi; ona pjeva o čovjeku i njegovu odnošaju prema drugim ljudima, preporučuje skromnost, umjerenost, radišnost, ufanje, »posrid hrabaskoga (= možda junačkoga, hrabarskoga!) puta smino hodit — ki do želinoga konca će te nanit...«

Pjesme ovih pastira nisu slušali samo ljudi nego i »ptičice ukriviv glave«, a vjetar je te riječi raznosio svakamo. Dakle, ni ovo nije trka za ljubavi, nego preporuka za život kraja i naroda. Zbog toga je i Medar Rajku i Svitku predložio vijence »od života«, tj. »dostojan je težak plaće svoje«. Sve je to više i značajnije od obične ljubavi seb'čnjaka.

Zoranić u *Planinama* već od VI poglavlja spominje »gusle«, »citare«, »zvuk sviral«, »oni kupno u gusle pogudiv i zuk s glasom srediv«, »gusle jedne po hitru meštru udilane«, i sl., što mora značiti da su se u njegovo vrijeme u tome kraju upotrebljavale gusle, neke svirale, možda diple, da je sviralo više njih (= ukupno), pa čak i da su pravili gusle. Ako ovo znamo, mora se reći i to da je baš ovaj kraj bio bogat narodnom pjesmom, i to epskom, a da su se baš epske pjesme, mnogo više od lirskih, pratile uz gusle, pa postoji opravdan razlog da je takav slučaj bio i kod Zoranića. Kako se zna, više su pjevale o bojevima s Turcima, kao i o svim mogućim neprijateljima, iako ne smijemo smetnuti s uma da je do nas doprla slava o onima koji su bili plaćenici Venecije (većina tih »junaka« bili su njezini plaćenici!).

Pošto je Velebil pohrvatio u Velebić (danas Velebit!) i dobivši upute gdje će naći Vilenicu (pogl. XVI), Zoranić se uputio prema istoku, gdje su dijelovi Dalmatinske Hrvatske najviše bili na udaru neprijatelja, jer Venecija nije mogla (poslije 1409) sve to braniti, imavši drugdje posla. Kad je došao tim novim »pastirima« i vidio da su se skupili i oni i njihova stada, upitao ih je... »zač tako jatno razlike živine u jednom stadu pasu«? Oni su odgovoriše da se ne čudi pošto je teško »da se človik u ovih planinah nahodi, jer ne samo jedan ali dva vuka, da jata vekša nego i mi i stada iz istočnih stran ishode i često, počeli svakčasno nas nadbijaju toliko naporno, da ne samo živine, da *nas pastire i strâžni psi razdiraju*, i jur po svoj župi ovoj nije ih, pačeli vekši dil razdrli su, a ini budi da malo u *tuja vladanja pobigli;* i mi eto kako ovca drugu zaklanu gledajući svoj kolj čekamo. *I mi bismo odovud pobigli, da li nas slatkost bašćine uzdrži!*« Misleći na Turke koji su svakodnevno u manjim skupinama napadali mirna zagorska sela, moramo naglasiti visoku narodnu svijest Zoranićevu koji nije odobravao napuštanje svog zavičaja, iako je teško bilo izdržati. Dok bi drugi pastiri »po ručenju« (= po objedu) počinuli, ovi su morali »trizni i oružni« (= pod oružjem) uvijek bdjeti. Poslije toga je *Gostmil* (starješina) zamolio *Slavgora* i *Dvorka* da bi ispjevali pjesmu koju su »niki dan milujuć bašćinu na promin« izrekli. Oni odgovoriše: budući »da ne samo nam, da i svim vam ostalim općene nevolje počitujući (= ponavljajući) bol se ponavlja, da kad vam je ugodno tako, ugoditi hoćemo«. Uzevši »svaki svoje gusle«, počeše pjevati.

U njihovim pjesmama »na promin« *Slavgor* je bio stvarniji, opisavši — možda i pretjerano — idilski život sela, ali s mnogo gorčine na tadašnje prilike:

A sad, ah žalosti! Obrat' se kud god ćeš
samo raspa dosti sa svih stran poznat ćes.

Ili dalje:

Eto moreš vidit da u 've planine
ne moremo živit ni' mi ni' živine.

I na koncu očajno:

Ne znam ča se more gore već nam zgodit;
svim nam je u more ali uze (= tamnicu) podnit.
Blaženi ki umrit prija imiše rok,
neg bašćine vidit u tuko (= tako) grd prirok.

Na kraju *Dvorko* nastavlja nekim izvatkom Marulićeve *Molitve suprotiva Turkom,* koju završava: »...čim v bašćine naše — da su pune čaše«, dakle željom da rodu bude bolje. Sam *Dvorko,* pozivajući se na Marulićeve stihove, među ostalim kaže: dok je Marulić tako pjevao, odgovarale su mu rijeke i vrulje:

Blažen i slavući bit će njega glas
dokole živući bude hrvackih stas;
njegova poja slast i složenja hitrost
uzdržati će vlas dokol sunca svitlost
bude ophodit svit vās svim dileć svu kripost.

Kad je *Dvorko* pjesmu svršio, »svim suze na očiju bihu slišeći dva pastira bašćine milujuć...«

Evo još jednog dokaza da je Zoranić pošao u planine da traži lijeka ne za kakav »ljubavni beteg«; on je pod »krinkom« toga — da se poslužim njegovim riječima — tražio i nalazio »lijek« za ljubavnu ranu prema domovini. S jedne strane su Mlečani u Zadru i po ostalim primorskim hrvatskim gradovima oduzimali stanovništvu hrvatsku svijest šireći svoj jezik i ljubav prema sebi, uništavajući hrvatsku homogenost, a s druge strane su Turci i pogranični age i spahije pljačkali i ubijali narod da od njega stvore i po vjeri i po narodnom uvjerenju nešto treće, zbog čega su evo buni Petar Zoranić, a s njim i narod, jer znamo tešku povijest ovih i svih naših krajeva. Dakle, ljubav prema *bašćini,* prema rodnome zavičaju i domovini, ljubav je Zoranićeva; zbog nje on piše svoje Planine, koje su bile daleko i od Venecije i od Turaka i koje je Venecija prepuštala na nemilost drugih osvajača, držeći uski dio uz more zbog sebe i svoje slobodne plovidbe Jadranskim morem. Turci su htjeli prodrijeti prema moru, pa je zbog toga hrvatski elemenat bio između čekića i nakovnja što je Zoranić dobro vidio.

Ovdje se mora istaknuti velika narodna misao Zoranićeva. On je preko svojih pastira osuđivao bijeg iz domovine, jer je znao da se time neprijatelju daje mjesta da se širi. Naprotiv Zoranić traži... »uzdržati ...vlas dokol sunca svitlost — bude ophodit svit vas...!«

Može se svatko zapitati zašto je Zoranić citirao Marulićevu pjesmu *Molitva suprotiva Turkom,* kad je izvukao samo ono što je njemu trebalo. Moramo znati da je Marko Marulić bio stariji od njega, da je bio mnogo poznatiji i da su njegovi latinski spisi bili poznati cijeloj Evropi, pa i Mlečanima. Na tom mjestu Zoranić govori o otporu prema tuđin-

cima, pa je — po mome sudu — Zoraniću dobro došao Marulić da bi se mogao pozvati na nj. To će vrijediti za svakoga koji iz povijesti zna za sumnjičavost Mlečana: znajući da hi hrvatska obala nije htjela, nije trpjela, oni su u svakom uzdahu naših predšasnika vidjeli protivnost sebi i zavjeru proti sebe. To je prema onoj agresivističkoj »chi ha forza, ha ragione« (tko ima silu, ima i pravo!), koja se u povijesti često ponavljala, pa i iz toga vidimo da *povijest nije bila učiteljica života,* jer od nje nitko ne uči pa se frapantno ponavlja. Zbog toga moramo razumjeti Zoranića!

Prelazeći preko glave XVII, koja nije od bitne važnosti za našu tezu, spomenut ćemo da je Zoranić došao na Dinaru, gdje je bio lijepo primljen, kao da je bio stari znanac, tj. kao da je bio kod kuće. Pošavši dalje, doznao je da treba da bude oslobođen svega neljudskoga: da pazi da ga »last, pohot, volja, želja, ali pohlep, svist ali razbor tvoj ne posile . . .«; drugim riječima, treba da bude odgojen u smislu najboljega čovjeka (kao i pripadnici njegove narodnosti), prema načelu: tko sebi voljno (dobrovoljno!) naudi, ni Bogu ga milo (ne) budi! Ovo su najvažnija načela za zdravlje pojedinaca, naroda, i pogotovo naroda koji je — kako smo vidjeli — između dvije vatre!

Došavši (gl. XX) u *perivoj od Slave,* »perivoj tolike lipote i uzvišenja« (= savršenja!), on ga je ocijenio »da to zemaljski raj biše«. U njemu su bile lijepe vile: *Latinka* i »u nje mnoge i mnoge jabuke dvojega jezika«, dakle latinskoga i talijanskoga, a na svakoj je »ime onih ki ih utrgali bihu«, tj. imena raznih djela i njihovih pisaca; druga je bila *Grkinja,* koja »razlike mirisne jabuke razbiraše«, zatim »jedna od svih starija vila«, *Kaldejka,* »i ona jabuke gledajući gizdaše se, akoprem davno utrgane da li još lipe i mirisne bihu«; napokon ugleda »vilu mlajahnu«, »s malo jabukami u krilcu«, »imenom *Hrvatica*«, koja je bila tužna pošto je imala malo jabuka, na kojima je pisalo »Petar Zorani, a uz ime *Ljubveni lov* i *Vilenica*«, dok je na jednoj jabuci tek početo pisati *Planine.* Zoranić se začudio i bi ujedno i radostan. Na to ga je vila pogledala i rekla mu: »Aj Zorane moj, zač tako naporno još trpu i nezrilu jabuku utrgnuti nastoja?« On se ispričavao — što ovdje nije važno!, a *Hrvatica* mu je kazala: »*Ovi perivoj jest vičnoj Slavi posvećen,* u kom, kako vidiš, sva dubja, bilja i cvitja vazda zelena s procvatom vičnje primalitje uzdrže«. Poslije tumačenja drugih vila reče: . . . »a meni (*ah napomnjo i nehaju jezika hrvackoga!*) evo ove samo samo za nevolju pribiram i razgledam . . .« Ona zna da »Hrvat(a) . . . ne jedan ali dva, da mnozi mudri i naučeni jesu, ki sebe i jazik svoj zadovoljno pohvaliti, proslaviti i naresiti umili bi«, ali ona vidi »*da se manom* (= mnome, mene) *pače li sobom sramuju i stide*«, a »*ako ki poje* (= pjeva) *ali piše, u ini tuj* (= tuđi) *jezik piše i poje*«, što je — kako Hrvatica kaže — *nepomnja od kriposti!* Vila Hrvatica zaključuje: »Tako pak malovridnost u narav se stvori, i jedan drugoga gledajući svi praznuju i tašćine«.

Nema sumnje da je za razumijevanje Zoranića i njegovih *Planina* ovo poglavlje najvažnije. Po svemu se vidi da je on ovo djelo napisao zbog ovih svojih riječi, zapravo opomene, kritike narodnosnih prilika na tome području hrvatskoga naroda. Ovdje ne smijemo zamjeriti Zoraniću što je on samo svoja djela spomenuo, i to dva prva koja nam se nisu sačuvala i treće *Planine* (1536); on je primjera radi to spomenuo da se lakše razumije kako mnogi Hrvati pišu i pjevaju na tuđem jeziku, jer se *srame* i *stide sebe i svoga*. To on preko vile Hrvatice naziva »nepomnjom od kriposti«, što bismo novijim jezikom kazali *moralnim padom* pojedinaca i skupina. O toj »nepomnji od kriposti« Zoranić kaže preko vile Hrvatice: »*malovridnost u narav se stvori* i jedan drugoga gledajući svi praznuju i tašćine«. Ovdje moramo istaknuti dalekovidnost Zoranića, koji je tačno kazao da »nepomnja« prema jeziku dovodi da omalovažavanja sebe, tj. do »malovridnosti« jezika i sebe. Praznuju oni koji tako rade, pretapajući se u člana druge narodne zajednice, protivne hrvatskoj.

Ovo je Zoranić ciljao na Zadar s potpunim pravom, pošto je Venecija poslije 1409. uvodila u grad brojne svoje obitelji, koje su putem vlasti osvajale naše ljude, koji su se vremenom pretvarali u nacionalno indiferentne dok se nisu i potalijančići, pa je nekad hrvatski Zadar postao tuđa kula.[3]

Približavajući se koncu djela, Zoranić u posljednjim glavama nije mnogo ni opširno govorio. On je do Knina i Krke prošao brzo i »vesel u svemu u bašćini i na stanju želinom zdrav, slobodan, čestit« došao na cilj (gl. XXII). Tad se morskim putem vratio u Zaton pa u Nin, kamo je došao na godišnjicu smrti Jurja Divnića, koji je umro 1530, biskupa ninskog, koji ga savjetova da se ostavi svjetovne ljubavi, a nek prione duhovnim krepostima, »vazdar se učeći a nigdar na mudrost istine (ne) dohodeći«. Sedmi dan je počinuo »u bašćini«.

Pogledavši u kratkim crtama *Planine*, ponavljamo da je *ljubav* ovdje alegorija; ona se odnosi na ono o čemu se možda najmanje govori, na zemlju, na narod, jer su pastiri predstavnici naroda. Svakako je klimaks u *perivoju od Slave*, to je ono zbog čega je Zoranić i napisao cijelo djelo. Na kraju je karakteristično da je on sedmi dan, na kraju puta, došao u Nin, da počine u »bašćini«. Nije otišao u Zadar, grad koji je volio, jer mu je bio rodno mjesto; nije otišao u nj, jer se nije mogao slagati sa svim što se u njemu događalo: nazadovanje narodnog elementa, potalijančivanje, dok je Nin bio sasvim drukčiji.

[3] Sve se to pojačalo kad je 1797. Austrija okupirala Dalmaciju i Zadar, a još više za vrijeme francuske okupacije Dalmacije, koja je tobože radila na načelima jednakosti, bratstva i slobode, a Vicko Dandolo je proračunato provodio talijanizaciju Dalmacije. Druga vladavina Austrije — zbog toga da ne dopusti sjedinjenje Dalmacije Hrvatskoj — provodila je sličnu politiku pomaganja svih tuđinaca, jer se bojala sjedinjenja sa Hrvatskom, što je narod želio.

Karakteristično je da *Planine* zauzimaju područje od Nina do Knina i Šibenika, pa na sjeveru do Dinare, a na jugu do mora. To je cjelina za sebe. Zoranić će biti znao kad je u Hrvatskoj prestao značiti nešto Nin da ga je zamijenio Knin, što je dolaskom Mlečana prešlo u Zadar.

Govoreći o tome kako su pisci prestali pisati na hrvatskom jeziku, Zoranić je mislio samo na hrvatske ljude, hrvatske pisce koji su zatajili, pa su prešli u protivni tabor, nijekali svoj jezik, a s njim i svoj narod. Da se tome nije pružio otpor — jer otpor neće biti bila misao samoga Zoranića — hrvatski bi narod u tim krajevima imao više »Zadara«, pa i više teškoća da se obrani.[4]

U svakom slučaju moramo Zoranića proglasiti, uzto što je pisac prvog romana u hrvatskoj književnosti, da je i prvi organizator otpora tuđinima. To ima narodnu važnost, kao i veliko kulturno značenje, jer je put kojim su Mlečani nastupali bio put agresije, asimilacije, odnarođivanja. Zoraniću, dakle, ni ovdje nije mogao biti ideal Zadar sa svim onim što se u njemu radilo, nego hrvatski Nin, nekada prijestolnica hrvatskih knezova i kraljeva, sjedište hrvatske biskupije, dakle bio tadašnjega hrvatskog organizma, s kojim je Zoranić ne samo osjećao, nego se — kako se iz *Planina* vidi — za nj i borio.

Da vidimo što o P. Zoraniću kažu dvije najbolje povijesti stare hrvatske književnosti, i to po redu izlaska. Branko *Vodnik*[5] je vrlo dobro riješio sve ono što se dalo kazati u vezi s *Planinama*. Pored ostalog on je napisao da je Zoranić unio u svoje »*djelo izrazitu crtu domoljublja, koja bijaše i povod stvaranju Planina*«. Zatim je tačno uočio da je cijeli »put i oslobođenje od ljubavi... samo koprena, a glavno je pjesniku da na ovome putu proslavi naše krajeve«. Osim toga Vodnik kaže: »Zoranićeva rodoljubna tendencija još je jača gdje je govor o sadašnjosti (bolje tadašnjosti. Op. J. R.), pa i u tvrdom obliku alegorije ona je izrazita i iskrena«. »Ni jedan naš pjesnik 16. st. nije s toliko topline i osjećaja crtao teške prilike hrvatskog naroda pod udarom turskim...«, a ja nadodajem *i pod krutom mletačkom okupacijom poslije 1409*, što je Vodnik propustio. Dalje Vodnik kaže: »U poglavlju *Planine* su uopće u čitavoj dubrovačko-dalmatinskoj staroj književnosti najhrvatskije i najrodoljubivije djelo...« te je »Zoranić najstariji naš pripovjedač«, a »*Planine* prvi hrvatski roman«.

Kako vidimo, što se naše teme tiče, Vodnik je sve dobro opazio, izuzevši negativnosti Mlečana, o kojoj smo već govorili. Vodnik nam nije dodirnuo zašto se Zoranić ipak naziva *Ninjaninom* kad je rođen u Zadru, ali vjerujem da se to može zaključiti i iz navedenih elemenata.

[4] Sve što se poslije događalo, daje Zoraniću pravo! Sama odlučnost hrvatskog naroda dovela je do toga da su svi stranci iselili, te je danas naše primorje etnički najčistija naša granica, iako je bilo časova kad je bila jako ugrožena.

[5] Povijest hrvatske književnosti, knj. I, Zagreb 1913, str. 137—139.

Mihovil *Kombol*,[6] koji je svoju povijest književnosti radio — kako *Perivoj od Slave* Zoranić govori rodoljubivije od ikojega pisca u staroj dubrovačko-dalmatinskoj knjizi o *nehaju jezika hrvtaskoga*. I napokon mi je sam pričao — 30 godina te je tiskao 32 godine poslije Vodnikove, ne ponavlja navedene Vodnikove tvrdnje, vjerojatno da izbjegne ocjenu ovisnosti o Vodnikovoj povijesti, ali ipak kaže da je Zoranićev glas »glas našega *bašćinca* iz jednog od najkrvavijih stoljeća Hrvatske«, kao što je Zoranićevo stanovište »u skladu s čitavim rodoljubnim gledanjem ovoga našega pisca iz nekadašnjeg crkvenog središta Hrvata i potomka starog hrvatskog plemstva koji je bio neobično prožet ljubavlju za svoju zemlju i žalošću zbog njezina raspa. Već spominjanje *neprijateljskoga česta plinjenja i robljenja* pri samom dolasku među pastire, pokazuje da taj put... nije bio samo običajni izlet mašte u omiljelo idealno carstvo pastirske frule«. Na kraju drugim riječima kaže istu Vodnikovu misao: »No rodoljubno čuvstvo nije samo prigodna pojava Zoranićeva romana; ono je zapravo bilo i jedan od glavnih pokretača pri njegovu nastajanju...« (citirajući rečenicu o piscima koji svoje krajeve opjevaju).

Ni Kombol nije ulazio u to zašto Zadranin Zoranić hoće da bude Ninjanin, premda je važno ono što je spomenuo o crkvenom središtu Hrvata, Ninu.

III

U svezi s onim što sam iznio mogu se izravno ili neizravno stvoriti ovi zaključci:

1. Iako zbog rodoljubnosti nije trebalo dokazivati ponovo Zoranićevo stanovište bilo je potrebno spomenuti ga.

2. Uz pretpostavku da je Zoranić kao kulturan čovjek nešto znao iz prošlosti svoga naroda, iznio sam glavne činjenice za koje je Zoranić mogao znati više ili manje. Na žalost iz njegova djela ne možemo odrediti nešto o tome kazati, nego jedino da spominje Turke, zapravo vukove koji uništavaju »bašćinu«.

3. Zoranić je svakako znao dosta o važnosti *Nina* kao grada hrvatskih knezova i kraljeva, kao sijela biskupije. Tome mjestu koje su Turci i Mlečani rušili i razrušili — davala je poseban čar baš starina i njegova važnost, bez obzira kakav je tada bio. Više puta nas ruševina, pomognuta narodnom tradicijom i maštom, dovodi do veličanstvenih zaključaka, možda čak i do pretjerana uveličavanja, pa je i to ono što ga je moglo privlačiti Ninu, pa je volio biti Ninjanin, iako tada Nin nije ništa, ili je vrlo malo značio.

4. Što se Zadra tiče, znamo da su se Zadrani tri puta opirali Mlečanima ne želeći primiti njihovu zaštitu, a da su prodajom 1409. morali

[6] Povijest hrvatske književnosti do Preporoda, Zagreb, 1945, str. 131, 132.

primiti mletačku posadu, koja je sobom dovela brojne mletačke obitelji, pa prema onoj *cujus regio, illius religio* (čija je vlast, onoga se služi!) vlast je počela nametati i svoj jezik i svoje običaje, što je moralo bolno odjeknuti u srcima domaćih stanovnika. U takvim se prilikama rodio Petar Zoranić kao Hrvat, pa znajući prilike nije mogao podnositi takav način vladanja, te zbog toga i spominje »nepomnju hrvatskog jezika«.

5. Sve je to djelovalo da je Zoranić smislio *Planine*, koje je napisao od svibnja do rujna 1536. god., želeći da hrvatska književnost ima što boljih djela.[7]

Da Zoranić nije smio otvoreno pisati nego u alegorijama i aluzijama, to će biti jasno svima onima koji poznaju sumnjičavost svih slabijih koji u narodu nemaju oslonca, pa su prisiljeni da se zbog održanja služe odurnim sredstvima dojavljivanja.

6. Koga Zoranić osuđuje što djela piše na tuđem jeziku, a za hrvatski da ne haje? Koliko znam, nitko se time nije pozabavio, osim ako je sam Zoranić nekoga znao, ili se to moglo odnositi načelno na one koji zapostavljaju svoj jezik. U svakom slučaju lijepa briga rodoljuba koji je i o tome mislio!

7. Prema svemu što je izneseno, jasno je da se Zadranin Petar Zoranić, s obzirom na prilike koje su u Zadru vladale, bolje i mirnije osjećao u Ninu; ovaj mu je gradić ulijevao vjeru i pouzdanje da će nekada narod pobijediti, pa je i razumljivo da je više volio biti *Ninjanin!*

Ako je ikad itko postavljao pitanje odnosa Zoranića prema rodnome mu Zadru i voljenome Ninu, mogao je djelomično i sam — uz pomoć hrvatske političke i kulturne povijesti — na to pitanje odgovoriti. Jasno je da tu može biti govora samo o vjerojatnostima da je iz bogatog arhiva činjenica hrvatske povijesti, politike i kulture Zoranić neke stvari znao i morao znati i kao plemić i kao čovjek, koji je i sam u nekim odlukama sudjelovao. Zoranić je bio »Ninjanin« jer je za njega kao Hrvata Nin značio mnogo po svojoj slavnoj prošlosti. Zadar mu je bio rodno mjesto, ali mu se ovaj grad zamjerio jer je, iako u svoje vrijeme neprijatelj tuđina, poprimao po vanjštini tuđe lice, zahvaljujući tuđem jeziku i otpadanju ljudi od hrvatskoga narodnoga bića. Težinu toga Zoranić je jasno vidio, na to upozoravao, a da je imao pravo, potvrđuju teški događaji koji su za tim slijedili. Ako igdje, ovdje je bila *povijest učiteljica života*, a ipak se povijest ponavljala — jer nitko iz nje nije učio!

[7] V. literaturu o Zoraniću i njegovim »Planinama«, napose v. Vj. Maštrović, Petar Zoranić i književna historija, Zadarska revija, VIII/1959, 1, 82—93; i F. Švelec, Bibliografija o Petru Zoraniću, Zagreb 1964, 29—32.

PETAR ZORANIĆ BETWEEN NIN AND ZADAR

Summary

Petar Zoranić (1508—? 1569) is a Croatian man of letters who was born in Zadar, and who in his work »Mountains« calls himself a man of Zadar. This is a most interesting phenomenon, and we have endeavoured to say a few words about it.

The Zoranić family once had been the ancient Croatian Tetačić family, ho had mowed from northern Croatia to the town of Nin, where Zoranić's grandfather was a nobleman. Having a great esteem for his people who then were living under difficult circumstances between Turkish onslaughts and the Venetian occupation, Zoranić was well aware of the fact that the Croatian Zadar was complemented with Nin, for that was one and the same territory — Croatian. By calling himself »a man of Nin«, Zoranić wished to stress what Nin implied in the period in which he lived (around 1536). This was likewise Zoranić's attitude toards the Venetian authority.

In his work »Mountains«, the first novel to appear in the Croatian literature. Zoranić wanted to describe the fate of Nin and of the Croatian people. Analysing the then circumstances in Croatia Zoranić pointed allegorically and optimistically, although at all times openly, to the terror exercised against the people. Hence the wording or phrase »a man of Nin« was to reveal the most intimate thoughts and feelings of this Croatian poet, who raised high the standard of the Croatian people, stressing their right to their own language and other elements by which a people deserves this appellation.